

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд на тема: „СТАЗИС И ЕКСТАЗ:
АРХЕОЛОГИИ НА РАННОМОДЕРНИЯ АЗ”, представен
от проф- д-р Евгения Спасова Начева-Панчева
за присъждане на научната степен "Доктор на науките"

Рецензент: проф. дфн Татяна Стойчева Стойчева

Трудът на проф. Евгения Панчева е резултат от дългогодишните ѝ занимания с литературата на английския Ренесанс и съвременната литературна теория. Той показва и израстването ѝ като учен, чийто кръгзор сполучливо се допълва и обогатява не само от постоянното преподаване на избраната област и непрекъснатото ѝ задълбочаване, а и от заниманията с преводи на литературни текстове от водещи елизабетински автори.

Дисертацията разглежда как Едмънд Спенсър, Кристофър Марлоу и Уилям Шекспир ползват в своите текстове съществуващите философии на аза и конструират негови виртуални състояния. Изследването цели да докаже, че литературният ранномодерен "аз" мобилизира анахронични представи и идеи, и... „клонни към едно несигурно равновесие между статични и екстатични модуси на битие-в-света” (стр. 491; Автореферат, 74). Литературната част се предшества от внушителен преглед на проявите и наследените форми на аза от античната и средновековната философия и философията на Ренесанса (от Питагор, Платон, Аристотел, християнските мислители и интерпретаторите на Кабалата – до различните течения във философията на XVIв). Темата и включеният материал респектират с енциклопедичния си обхват и компетентното представяне на материала, в което проличава овладяването на

разнопосочни текстове от античната, средновековната и ренесансовата литература и култура. Прегледът на съвременните литературно-критически теории също респектира със своята изчерпателност и задълбоченост. Дисертацията показва завидна ерудиция; разработката е веща и обхватна, авторката се движи с лекота между съвременната теория на литературата, културологията, философията, религиознанието. Преводаческият ѝ опит с текстове на Марлоу и Шекспир също обогатява представянето с интересни открития.

Трудът е разделен на четири части: увод, философски учения, литературни разработки и финал (заключение, приложение с няколко текста), библиография и бележки, общо 567 стр. Авторефератът представя адекватно цялостния труд. Направени са и достатъчно (5) публикации по дисертацията.

За себе си определям труда като постмодерно-пристрастен и в някаква степен и като пример за постмодерно научно изследване.

В съгласие с теоретици на аза (Чарлс Тейлър и Мишел Фуко) и Стивън Грийнблат с „Renaissance Self-Fashioning” Панчева избира понятието „аз”, вместо сродните му „идентичност”, „субект” и „его” и го дефинира като *обективирана* лична, или азова идентичност. Изборът ѝ има своите основания. В корпуса на представените различни епохи и култури азът се заявява различно от съвременните очаквания. През античността той се представя от душата или тялото в зависимост от идеалистичната или материалистична ориентация на своя автор; патристите и средновековните християнски и юдейски мислители също обясняват аза с душата, но без да нарушават нейната абстрактност. За християнството висшата ценност на душата обезсмисля търсенето на земен аз. Така в интелектуалния климат на XVI в.

цари исторически наслоен разнoбoй от идеи за аза, които авторите обединяват в произволни съчетания от душа и тяло. Може би парадоксално идеите на Мирандола и Фичино, в които разпознаваме добре известни признаци на радикалната новост на епохата, остават безучастни към нейния свят.

Силуетът на разпознаваемия модерен аз ще се появи през следващия век, когато намерят приложение Калвиновите схващания за аза. Поразителният усет на богослова за нуждите на модерното развитие в обвивката на плесенявали средновековни понятия ще съумее да разпръсне тягостния натиск на душата над жадуващата свой аз личност и преосмислилият мястото на религията индивид ще открие първите зачатъци за изграждането на адекватен за света си, макар и не толкова модерен аз.

Теоретичните и методологическите опори се позовават на разнообразни течения и имена, сред тях изпъкват вдъхновената от Еразъм първа част на заглавието: „стазисът” (спиране, застой на самостоятелния монументален аз) в противовес на „екстаз” (заставането извън себе си на аза отвъд присъщите пространствено-времеви ограничения). И Бахтин е „методологически ключ” с опозицията класическо (затворено, самостоятелно, статично) и гротескно (отворено, незавършено, динамично) тяло от монументалната репрезентация на "класическото" тяло в аристократичната култура на XVIв., важен и за пространствения обмен на аза с Другото. Гравитирането на анализа около Еразъм-Бахтин поставя въпроса за възможността стазис и екстаз да произведат междинностите екстатичен стазис или статичен екстаз с проникване (отразяване или разтваряне в Другото) (стр. 7; Автореферат, 34). Значими са и „текстуалните "символни форми" за версиите на аза” (Автореферат, 34-35).

Стазисът, екстазът и съчетанията търсят отговор в разгъващата се история на аза, за да се определи ранномодерната епистема. „Епистема”, „археология” („археологии на аза” в заглавието) и неспоменатата в заглавието „генеалогия на модерния субект като историческа и културна реалност” (стр. 51) са от Фуко. Ако приемем, че стазис и екстаз имат трайна таксономия и регулярност на употреба, извличането на генеалогията им с Фукоянските „промени без да се променят” само несъзнателно ли се възпроизвежда в дисциплиниращата рамка на жанра при зададените големи скокове във времепространството? Задавам въпроса, тъй като Фуко в „Думите и нещата” прави уговорката, че изследва само един регион, за да регистрира невидимите промени в избраните научни полета между XVII-XIXв.

Любопитно ми изглежда прехвърлянето на археологията към литературата и се питам: доколко може да се следва обезличаващия подход на археологията (липсата на авторски субекти), след като при науката личният принос на учените се измества от доминиращите условия, които не оставят на личността собствен избор.

Определянето на настоящето изследване като генеалогия на аза в литературните текстове възнамерява да извърши предпоставена от новия херменевт интерпретация като смесване на хоризонти: среща и диалог между съвременния хоризонт на читателя с този на оригиналната публика. Намесата на херменевта наслагва Гадамер върху Фуко. В археологиите се наместват и отместват Левинас и Хусерл, за да обединят теория и практика, а Фуко и Грийнблат са нужни за конструиране на херменевтична решетка..., за адекватното разчитане на едно поле, чиито генеалогии и археологии разкриват една... действително неизчерпаема игра на

означаването” (Автореферат, 35). В тази сложна игра още по-сложните комбинации от теория осигуряват прочит на текстовете, за да се възпроизведат текстуално конструирани темпорални състояния на аза във времето с техните преходи, хибридность и преодоляване на състоянията, т.е., представянето на стазиса и екстаза в междинните им варианти.

Когато се говори за интерпретацията като „смесване на хоризонти”, вярвам, че при смесването трябва да уважат основните теоретични акценти на привлечения автор. Струва ми се, че при трупането на теории в труда има увлечение да се търси на всяка цена постмодерния привкус, дори с риска да се пренебрегнат съществени моменти на използваната теория. Трудно защитим ми се струва бракът на археологиите и генеалогииите с опозициите и техните варианти поради различната им насоченост. От опозициите се изисква да поддържат самостоятелността и виртуозността на литературния текст, докато генеалогията отвежда към историята и нейната власт („Nietzsche, Genealogy, History”, 83) Когато представя генеалогията в „Ницше” (11), авторката я въвежда като критика на съвременната историография, но премълчава нейната обвързаност с историята. Посочено е, че произходът няма особено значение, докато „повтарящата се игра на власти” се подминава; за преходите и хибридните състояния на аза не е от значение, че историята прави видими всички онези непоследователности, които се пресичат в нас (85, 95). Или, пак Фуко: „историята... едно общество дава статут и обработка на дадена документна маса, от която то не отделя себе си” („Археология на знанието”, 11). Анализът на епистемата също отвежда към процесите на една историческа практика (Пак там, 219).

Струва ми се, че включването на Фуко (представител на „високата теория“) става с цената на потискане на важни акценти от теорията му, за да бъде напаснат към нужния за изследователската цел конструкт. В този смисъл смятам, че поставянето на археологиите в заглавието не оправдава читателските очаквания. Скептична съм и по отношение на очакваната среща между съвременния хоризонт на обременения с история читател с този на (необременената с история?) ренесансова публика, ако се предполага нещо повече от забавление. По-скоро съм склонна да допусна, че срещата би означавала своеобразен карнавал по взаимно съгласие (Nietzsche 94).

Критичните ми бележки целят по-скоро разговор и изясняване на проблемните места. Изказаните несъгласия не променят мнението ми за труда като стойностен и важен. Той е недвусмислено доказателство за ерудицията и компетентността на авторката. Възразявам срещу онова, което смятам за увлечение: отличното владение на теорията да обединява всякакви нейни представители в експеримент с цел максимален размах на литературния материал в търсене на оригинален подход за изследването на този така обилно изследван период и толкова преоравани автори от десетки поколения изследователи. Може би си казва думата и пристрастието на литературоведа да прави и струва в подхода си при изследване на културата, но да не допусне литературата да изтърве командната си позиция.

Струва ми се, че на места логиката на труда отвежда към възможно бъдещо задълбочаване с Лакан. Мисля, че и Жени усеща тесния периметър на опозициите, и в разговор спомена идеята си за възможно разширяване на фокуса. Пожелавам ѝ да го направи.

Така ранномодерният аз ще прояви своите човешки
непоследователности и слабости и ще постигне търсената среща
със съвременния читател.

В заключение, смятам, че дисертацията заявява безспорна
ерудия и отлично владение на теорията и ползвания материя и
това ми дава увереността да препоръчам на журито да гласува на
проф. Евгения Спасова Начева-Панчева да бъде присъдена
научната степен „доктор на филологическите науки”.

12 януари 2016

Татяна Стойкова